NOGIRON FARZANDI BOR OTA-ONALAR BILAN ISHLASH

Bekchanova Sohibjamol Oybek qizi
Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universiteti, Ijtimoiy ish yo‘nalishi magistranti
DOI:https://doi.org/10.5281/zenodo.24050299

Annotatsiya: Mazkur tezisda nogironligi bo‘lgan farzandlari bor ota-onalarning ijtimoiy-psixologik ehtiyojlari, oilaviy muammolar va ijtimoiy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlari tahlil qilinadi. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasining 2020–2025-yillarga oid ochiq ma’lumotlari asosida bolalikdan nogironligi bo‘lgan deb birinchi marta e’tirof etilgan bolalar sonidagi o‘zgarishlar hisoblab chiqildi. Xalqaro ilmiy adabiyotlar tahliliga tayangan holda oilaga yo‘naltirilgan ijtimoiy yordamning kompleks modeli taklif etiladi. Model individual ehtiyojlarni baholash, xizmatlarni muvofiqlashtirish, ota-onalarni psixologik qo‘llab-quvvatlash va natijalarni monitoring qilish bosqichlarini qamrab oldi.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy ish, nogironligi bo‘lgan bolalar, ota-onalar, oilaga yo‘naltirilgan yondashuv, ijtimoiy xizmatlar, psixologik yordam, keys-menejment, inklyuziya.

Kirish

Nogironligi bo‘lgan farzandni tarbiyalash oilaning turmush tarzi, iqtisodiy imkoniyatlari, ruhiy holati va ijtimoiy munosabatlariga ta’sir ko‘rsatishi mumkin. O‘zbekistonda nogironligi bo‘lgan bolalarni ijtimoiy himoya qilish va ularning oilalarini qo‘llab-quvvatlash davlat ijtimoiy siyosatining muhim yo‘nalishlaridan biridir. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 3-fevraldagi PQ-41-son “Nogironligi bo‘lgan bolalarga ijtimoiy xizmat va yordam ko‘rsatish tizimini yanada takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi qarorida 3 yoshdan 18 yoshgacha bo‘lgan nogironligi bo‘lgan bolalar uchun kunduzgi parvarish xizmatlarini yo‘lga qo‘yish nazarda tutilgan. Mazkur hujjat oilalarga ko‘maklashish, bolalarning oila muhitida tarbiyalanishini qo‘llab-quvvatlash va ijtimoiy xizmatlar qamrovini kengaytirish masalalarining dolzarbligini ko‘rsatdi.[1] Shu nuqtayi nazardan, ota-onalar bilan individual ehtiyojlarga asoslangan va xizmatlararo hamkorlikni ta’minlaydigan ijtimoiy ish modelini takomillashtirish muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega. Parvarish mas’uliyati, reabilitatsiya xarajatlari, ta’lim va tibbiy xizmatlardan foydalanishdagi qiyinchiliklar hamda jamiyatdagi salbiy stereotiplar ota-onalarning ijtimoiy faolligini cheklashi ehtimoli mavjud. Shu sababli ijtimoiy ish faqat bolaning ehtiyojlariga emas, balki butun oilaning resurslari va muammolariga ham yo‘naltirilishi lozim.

BMTning Nogironlar huquqlari to‘g‘risidagi konvensiyasi nogironligi bo‘lgan shaxslarning huquqlari, teng ishtiroki va kamsitilmasligini ta’minlashga qaratilgan. Ushbu tamoyillar ijtimoiy xizmatlarni tashkil etishda ota-onalarni qaror qabul qilish jarayoniga jalb etish va bolaning jamiyat hayotidagi ishtirokini qo‘llab-quvvatlash zarurligini ko‘rsatadi. Mazkur tezisda tadqiqotning dolzarbligi shundaki, oilalarga ko‘rsatiladigan yordamni faqat moddiy nafaqa yoki alohida xizmatlar bilan cheklash ota-onalarning barcha ehtiyojlarini qamrab olmaydi. Muammoni hal etish uchun ijtimoiy, psixologik, axborotiy va tashkiliy yordamni o‘zaro muvofiqlashtirgan tizim zarurdir. Bu jarayonda esa tadqiqotning maqsadi — nogironligi bo‘lgan farzandlari bor ota-onalar bilan ijtimoiy ishni takomillashtirish yo‘llarini asoslash va kompleks qo‘llab-quvvatlash modelini taklif etish hisoblanadi. Tadqiqot vazifalari sifatida esa ota-onalar duch kelishi mumkin bo‘lgan asosiy ijtimoiy va psixologik muammolarni ilmiy adabiyotlar asosida tahlil qilish. O‘zbekiston bo‘yicha ochiq statistik ma’lumotlarning 2020–2025-yillardagi dinamikasini hisoblash va izohlash. Xalqaro ilmiy tadqiqotlarda yoritilgan oilaga yo‘naltirilgan yordam va o‘zaro qo‘llab-quvvatlash yondashuvlarini umumlashtirish. Ota-onalar bilan ijtimoiy ishning kompleks modelini hamda uning samaradorligini baholash mezonlarini ishlab chiqish.

© 2026 International Conference on Artificial Intelligence and Applications . All Rights Reserved.

Tadqiqot metodologiyasi olib borilgan tadqiqot davomida ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish, qiyosiy tahlil, rasmiy statistik ma'lumotlarni tavsifiy tahlil qilish va nazariy umumlashtirish usullaridan foydalanildi. Statistik ko'rsatkichlar O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasining ochiq ma'lumotlar bazasidagi o'g'il va qiz bolalar bo'yicha alohida ko'rsatkichlarni qo'shish orqali hisoblandi.

Asosiy qism: statistik va ilmiy tahlil

O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi ma'lumotlarida bolalikdan nogironligi bo'lgan deb birinchi marta e'tirof etilgan bolalar soni o'g'il va qiz bolalar kesimida qayd etiladi. Ushbu ikki ko'rsatkichni jamlash asosida quyidagi natijalar olindi. O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi, SIAT ochiq ma'lumotlar bazasi. Jami ko'rsatkichlar o'g'il va qiz bolalar sonini qo'shish orqali, foizlar esa oldingi yilga nisbatan hisoblandi.[2]

1-jadval

O'zbekistonda bolalikdan nogironligi bo'lgan deb birinchi marta e'tirof etilgan bolalar soni, 2020–2025-yillar

Yil	O'gil bolalar	Qiz bolalar	Jami	Oldingi yilga nisbatan o'zgarish
2020	15837	13201	29038	
2021	20330	17310	37640	+29,6%
2022	18932	14580	33512	-11,0%
2023	17389	14375	31764	-5,2%
2024	16718	14843	31561	-0,6%
2025	17371	13751	31122	1,4%

Yuqoridagi jadval natijalariga ko'ra, 2021-yilda birinchi marta e'tirof etilgan bolalar soni 37640 nafarga yetgan. Bu 2020-yilga nisbatan 29,6 foiz o'sishni anglatadi. Keyingi davrda ko'rsatkich izchil kamayib, 2025-yilda 31122 nafarni tashkil etgan. 2025-yil ko'rsatkichi 2024-yilga nisbatan 1,4 foizga past, biroq 2020-yilga nisbatan taxminan 7,2 foizga yuqori. Birinchi marta e'tirof etilgan bolalar soni nogironligi bo'lgan barcha bolalarning jami soni bilan bir xil emas. Shuningdek, yillik o'zgarishlar nogironlik holatlarining tarqalishigina emas, balki aniqlash, baholash va rasmiy hisobga olish jarayonlariga ham bog'liq bo'lishi mumkin. Shu sababli mazkur statistika ota-onalarga ko'rsatiladigan xizmatlar ehtiyojini to'liq o'lchaydigan yagona ko'rsatkich sifatida qaralmasligi kerak.

Xalqaro adabiyotlar oilaga yo'naltirilgan yordamning ahamiyatini ko'rsatdi. Cheng va Lai (2023) tomonidan o'tkazilgan tizimli sharh maxsus ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning ota-onalarida stress bilan bog'liq omillarni tahlil qilindi. Tadqiqot davomida ota-onalarning ruhiy holatini, vaziyatni yengib o'tish resurslarini va oilaning ehtiyojlarini hisobga olish muhimligini ta'kidlandi.[3]

Ota-onalarning ehtiyojlari uchun quyidagi yondashuvlar mavjud. Ilmiy adabiyotlar tahlili ota-onalarni qo'llab-quvvatlashni bir nechta o'zaro bog'liq yo'nalishda tashkil etish lozimligini ko'rsatdi:

Psixologik yordam: stressni boshqarish, farzand holatini qabul qilish jarayonida ko'maklashish va ota-onalarning ruhiy barqarorligini qo'llab-quvvatlash.

Ijtimoiy va huquqiy maslahat: mavjud xizmatlar, imtiyozlar, reabilitatsiya imkoniyatlari va ta'lim xizmatlari haqida ishonchli ma'lumot berish.

Xizmatlararo hamkorlik: ijtimoiy xizmat, sog'liqni saqlash, ta'lim va reabilitatsiya muassasalari faoliyatini o'zaro muvofiqlashtirish.

Ijtimoiy ishtirok: ota-onalarni o'zaro tajriba almashish guruhlari, mahalla va jamoat tashabbuslariga jalb etish.

Parvarish yuklamasini yengillashtirish: mavjud kunduzgi parvarish va boshqa mos bo'lgan xizmatlardan foydalanishga yordamlashish.

Xuddi shunga o'xshash tadqiqotlar Mestre kabi olimlar tomonidan o'tkazilgan tizimli sharhda esa intellektual nogironligi bo'lgan bolalar oilalariga nisbatan oilaga yo'naltirilgan yordam yondashuvi

© 2026 International Conference on Artificial Intelligence and Applications . All Rights Reserved.

ko‘rib chiqilgan. Unda birgalikda qaror qabul qilish, oilani xabardor qilish, uning ehtiyojlarini tan olish hamda ijtimoiy-emotsional qo‘llab-quvvatlash muhim tarkibiy qismlar sifatida ko‘rsatiladi.[4]

Lancaster va boshqa mualliflar (2023) esa nogironligi yoki surunkali kasalligi bo‘lgan bolalarni tarbiyalayotgan ota-onalar uchun o‘zaro yordam dasturlariga oid tadqiqotlarni tizimli ravishda tahlil qilgan. Ushbu manbalar ota-onalar bilan ishlashda faqat alohida xizmat ko‘rsatish emas, balki oilani qaror qabul qilish jarayoniga jalb etish, zarur axborot bilan ta’minlash va boshqa ota-onalar bilan tajriba almashish imkoniyatlarini yaratish lozimligini asoslaydi.[5]

Tahlil natijalaridan kelib chiqib, nogironligi bo‘lgan farzandlari bor ota-onalar bilan ijtimoiy ishni takomillashtirish uchun model taklif etildi.

Modelning asosiy afzalligi shundaki, u yordamni alohida va bir-biridan uzilgan xizmatlar ko‘rinishida emas, balki oilaning individual ehtiyojlariga moslashtirilgan yagona jarayon sifatida tashkil etishni nazarda tutadi. Ijtimoiy xodim oilaning muammolarini aniqlash bilan cheklanmay, kerakli tashkilotlar bilan hamkorlik qiladi, xizmatlardan foydalanish tartibini tushuntiradi va individual rejaning bajarilishini kuzatdi.

2-jadval

Ota-onalarni kompleks qo‘llab-quvvatlash modeli va baholash mezonlari

Bosqich	Asosiy faoliyat	Taklif etilayotgan baholash mezoni
Ehtiyojlarni aniqlash	Oila bilan suhbat, ijtimoiy holat va mavjud resurslarni baholash	Ehtiyojlari baholangan oilalar ulushi
Individual reja	Oila bilan birgalikda maqsadlar va yordam choralari belgilash	Individual rejasi tuzilgan oilalar ulushi
Xizmatlarni muvofiqlashtirish	Tibbiy, ta’limiy, psixologik, huquqiy va ijtimoiy xizmatlarga yo‘naltirish	Zarur xizmatlarga muvaffaqiyatli yo‘naltirilgan oilalar ulushi
Ota-onalarni qo‘llab-quvvatlash	Psixologik maslahat, axborot berish va o‘zaro yordam guruhlari	Ishtirok darajasi va xizmatlardan qoniqish

Modelning ilmiy-amaliy yangiligi sifatida ehtiyojlarni baholash, individual rejalashtirish, xizmatlarni muvofiqlashtirish, ota-onalarning o‘zaro yordam imkoniyatlari va natijalarni monitoring qilishni bitta izchil tizimga birlashtirish taklif etiladi. Bu yangilikning ilmiy jihatdan mutlaq birinchi ekanligi da’vo qilinmaydi; uning yangilik darajasini aniqlash uchun O‘zbekiston va xorijiy adabiyotlar bo‘yicha kengroq tizimli qiyosiy tahlil talab etildi

Model samaradorligini baholashda faqat uchrashuvlar yoki maslahatlar sonini hisoblash yetarli emas. Oilaning zarur xizmatlardan foydalana olishi, individual reja vazifalarining bajarilishi, ota-onalarning yordamdan qoniqishi va takroriy baholash natijalari ham o‘rganilishi kerak. Kelgusidagi amaliy tadqiqotlarda ushbu mezonlar asosida dastlabki va yakuniy ko‘rsatkichlarni taqqoslash mumkin.

Tahlil asosida quyidagi tavsiyalar ishlab chiqildi:

Har bir oilaning ijtimoiy, psixologik, axborotiy va moddiy ehtiyojlarini individual baholash.

Oila bilan hamkorlikda aniq maqsad va vazifalarga ega individual qo‘llab-quvvatlash rejasini tuzish.

Ijtimoiy xodim, psixolog, ta’lim va tibbiyot mutaxassislari o‘rtasidagi xizmatlararo hamkorlikni kuchaytirish.

Ota-onalar uchun ishonchli axborot manbalari, maslahatlar va o‘zaro yordam guruhlarini rivojlantirish.

© 2026 International Conference on Artificial Intelligence and Applications . All Rights Reserved.

Ko‘rsatilgan xizmatlar natijalarini muntazam baholash hamda ota-onalarning fikr-mulohazalarini xizmatlarni takomillashtirishda hisobga olish. Ushbu ko‘rsatkichlar xizmatlarni rejalashtirish uchun muhim bo‘lsa-da, oilalarning real ehtiyojlarini aniqlash uchun alohida ijtimoiy baholash talab etiladi.

Xulosa

O‘tkazilgan statistik va ilmiy adabiyotlar tahlili nogironligi bo‘lgan farzandlari bor ota-onalar bilan ijtimoiy ishni oilaning individual ehtiyojlari asosida tashkil etish zarurligini ko‘rsatadi. 2020–2025-yillardagi rasmiy statistik ma’lumotlarda birinchi marta bolalikdan nogironligi bo‘lgan deb e’tirof etilgan bolalar sonining o‘zgarishi kuzatilgan. Shunday qilib, nogironligi bo‘lgan farzandlari bor ota-onalarni qo‘llab-quvvatlashda individual ehtiyojlarni aniqlash, xizmatlarni muvofiqlashtirish va monitoringni birlashtirgan kompleks yondashuv maqsadga muvofiqdir. Taklif etilgan modelning amaliy samaradorligini aniqlash uchun keyingi bosqichda ijtimoiy xizmatlar oluvchi oilalar ishtirokida empirik tadqiqot o‘tkazish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 3-fevraldagi PQ-41-son qarori. Nogironligi bo‘lgan bolalarga ijtimoiy xizmat va yordam ko‘rsatish tizimini yanada takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida.
2. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. Birinchi marta bolalikdan nogironligi bo‘lgan bolalar deb topilgan o‘g‘il bolalar soni. SIAT ochiq ma’lumotlar bazasi. https://api.siat.stat.uz/media/uploads/sdmx/sdmx_data_3477.pdf
3. Cheng, A. W. Y., & Lai, C. Y. Y. (2023). Parental stress in families of children with special educational needs: A systematic review. Frontiers in Psychiatry, 14, 1198302
4. Mestre, T. D., Lopes, M. J., Mestre, D. M., Ferreira, R. F., Costa, A. P., & Caldeira, E. V. (2024). Impact of family-centered care in families with children with intellectual disability: A systematic review. Heliyon
5. Lancaster, K., Bhopti, A., Kern, M. L., Taylor, R., Janson, A., & Harding, K. (2023).

© 2026 International Conference on Artificial Intelligence and Applications . All Rights Reserved.